

دوست خوبم مهدی غلامپور و همه کسانی که برای تسکین آلام
زلزله‌زدگان کرمانشاه گامی برداشتند.

«زهرا نعمتی»

پدر و مادر عزیزم

«آمنه سحرخیز»

مقدمه ناشر

حتمن شما هم وقتی تاریخ می‌خوانید به خاطر اشتباه‌های تاریخی که سرنوشت آیندگان رو به گند کشید، حرص می‌خورید! به نظرم حرص‌آورترین بخش تاریخ، آموزنده‌ترین قسمت‌ش. یک اشتباه تاریخی رو ممکنه یک آدم (مثل پادشاه یا خلیفه یا رئیس‌جمهور یا ...)، یک گروه (مثل پارلمان یا طبقه اجتماعی یا صنف یا ...) یا حتی یک ملت مرتکب شده باشه. نقطه مشترک همشون اینه که اگه از این آدما بپرسیم: «دوست عزیز آخه چرا اشتباه تاریخی کردی؟» جواب میدن: «شما هم اگر جای ما بودین همین کارو می‌کردین.»

به نظر من هم درست می‌گن. خود ما هم در زندگیمون تصمیم‌های اشتباهی گرفتیم که موقع تصمیم‌گیری فکر می‌کردیم داریم بهترین تصمیم دنیا رو می‌گیریم. حالا سؤال اینه که چطور می‌تونیم جلوی یک اشتباه تاریخی رو بگیریم؟ پاسخ این سؤال یک کلمه است: «علم!» یکی از علم‌هایی که می‌تونه جلوی اشتباه‌های تاریخی رو بگیره علم تاریخه، یعنی با تجربه گذشته می‌شه آینده‌نگر شد.

حتمن اصطلاح «حافظه تاریخی» به گوشتون خورده. مردمی که «حافظه تاریخیشون» ضعیف باشه، زود گول می‌خورن و زیاد اشتباه می‌کنن. تاریخ، پر از تجربه‌های ارزنده است. بیایم حافظه تاریخیمون رو تقویت کنیم تا کم‌تر مرتکب اشتباه تاریخی بشیم.

از آمنه سحرخیز و زهرا خانم نعمتی که الحق والانصاف مؤلفای کاردورستین ممنونیم، مرسی که این کتاب خوب رو نوشتین. مطمئنیم با خوندن این کتاب یه ۲۰ تاریخی میاد توی کارنامه‌تون.

ممنون از خانم‌ها سیده مریم طاهری و زهره قموشی که با تلاش و پیگیری‌هاشون خیلی از کتابای «ماجرای بیست» رو به بهترین نحو به سر منزل مقصود رسوندن.

و ممنونم از بر و بچه‌های زحمت‌کش تولید که مثل همه کتاب‌های دیگه، کتاب «تاریخ معاصر ماجرای بیست» رو به بهترین شکل آماده کردند.

زندگیتون پر از فتوحات تاریخی!

مقدمه مؤلف

بچه‌ها سلام! (اجازه دارم بهتون بگم بچه‌ها دیگه؟! چون دست کم پونزده شونزده سال از شماها بزرگترم!) براتون بگم از این کتاب که هرچی بگم کم گفتم! درس‌نامه براتون نوشتیم از کتاب درسی بهتر! همه چی رو گفتیم اونم با جدول و نمودار که حسابی توی ذهنت بشینه و دیگه پا نشه! حاضرم باهات شرط ببندم مطلبی رو توی کتاب درسی پیدا نمی‌کنی که ما از قلم انداخته باشیم! گشتم نبود، نگرد نیست! توی سؤال‌های امتحانی هم هیچی براتون کم نداشتیم؛ از همه چی، ریز و درشت، مهم و غیرمهم، سؤال طرح کردیم تا توی جلسه امتحان غافلگیر نشی و از هرچی سؤال اومد بگی!! اینو که قبلن دیده بودم! سؤال‌ها، پاسخ هم دارن تا اگه فرصت نکردی درس‌نامه رو کامل بخونی با خوندن پاسخ‌ها یه چیزایی دستگیرت بشه! در آخر هم چندتا نمونه امتحان هست اونم با بارم‌بندی مشابه امتحان اصلی که بزنی، نوش جونت! خواهش می‌کنم، تشکر لازم نیست، وظیفه بود!!!

حواست باشه، سؤال‌های با علامت سخت‌ترین سؤال‌های هر بخشن. اگه به کم‌تر از ۲۰ راضی نمی‌شی، بعد از تسلط روی سؤال‌های دیگه، برو سراغ اون‌ها.

اگه امتحان ۲۱ شدی، یادت نره کتاب ما رو به بچه‌های دیگه هم معرفی کنی‌ها!

درس اول - حکومت قاجار از آقامحمدخان تا محمدشاه	۷	درس هفدهم - پیدایش نهضت روحانیت و اوج‌گیری	۱۰۸
درس دوم - دوران ناصرالدین‌شاه	۱۵	بیداری اسلامی	
درس سوم - زمینه‌های نهضت مشروطه	۲۲	درس هجدهم - قیام ۱۵ خرداد	۱۱۲
درس چهارم - آغاز حرکت مردم علیه استبداد داخلی و استعمار خارجی	۲۹	درس نوزدهم - تحولات ایران پس از تبعید امام خمینی	۱۱۹
درس پنجم: مشروطه در دوره محمدعلی‌شاه	۳۶	درس بیستم - ایران در مسیر انقلاب اسلامی	۱۲۶
درس ششم: دوره دوم مشروطه (۱۲۸۸ - ۱۲۹۳ ش)	۴۳	درس بیست و یکم - پیروزی انقلاب اسلامی	۱۳۱
درس هفتم: کودتای ۱۲۹۹	۵۰	درس بیست و دوم - دولت موقت مهندس مهدی بازرگان	۱۳۶
درس هشتم: رضاخان؛ تثبیت قدرت	۵۶	درس بیست و سوم - اولین دوره ریاست‌جمهوری	۱۴۴
درس نهم: ویژگی‌های حکومت رضاشاه	۶۲	درس بیست و چهارم - جنگ تحمیلی رژیم بعثی حاکم بر عراق علیه ایران	۱۵۱
درس دهم: سقوط رضاشاه	۶۹	درس بیست و پنجم - آرمان‌ها و دستاوردهای انقلاب اسلامی	۱۵۶
درس یازدهم: اشغال ایران توسط متفقین و آثار آن	۷۶	درس بیست و ششم - بیداری اسلامی در جهان اسلام	۱۶۴
درس دوازدهم: نهضت ملی‌شدن صنعت نفت	۸۳		
درس سیزدهم: زمینه‌های کودتای ۲۸ مرداد	۸۸		
درس چهاردهم: کودتای بیست و هشتم مرداد	۹۵		
درس پانزدهم: ربع قرن سیطره آمریکا بر ایران	۹۹		
درس شانزدهم: زمینه‌ها و هدف‌های اصلاحات آمریکایی در ایران	۱۰۴		
خلاصه درس‌ها			
آزمون‌های نیم‌سال اول			
آزمون‌های نیم‌سال دوم			

۱۷۴
۲۰۲
۲۰۸

بنیاد سلسله قاجار

- درباره ایل قاجار که مانند سایر ایلات و عشایر بزرگ، از عوامل مؤثر در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران به شمار می‌آید؛ باید بدانیم که:
- پیش از صفویان ← از ترکمانان بودند که در زمان مغولان به ایران کوچ کردند.
 - دوره صفویان ← در به قدرت رسیدن شاه اسماعیل به صفویان کمک کردند و قزلباش شدند.
 - دوره افشاریان ← مورد خشم نادرشاه بودند؛ زیرا از حکومت قبلی (حکومت صفوی) حمایت می‌کردند.
 - پس از مرگ نادرشاه ← مانند دیگر ایلات کوشیدند تا قدرت را به دست بگیرند؛ اما رهبر آن‌ها (محمدحسن‌خان)، کشته شد و فرزندش (آقامحمدخان)، به اسارت کریم‌خان زند درآمد.
 - پس از مرگ کریم‌خان زند ← آقامحمدخان از دربار زند گریخت و با غلبه بر لطفعلی‌خان (آخرین فرمانروای زند)، به حکومت رسید.
- آقامحمدخان پس از تأسیس سلسله قاجار، تهران (روستایی در حومه ری) را به پایتختی برگزید. قاجارها از سال ۱۱۷۴ تا ۱۳۰۴ ش، یعنی حدود ۱۳۰ سال، بر ایران فرمانروایی کردند.

هجوم سیاسی- نظامی استعمارگران اروپایی به ایران

الف) جنگ‌های ایران و روس

دولت روسیه از زمان پتر کبیر سیاست توسعه‌طلبانه‌ای را با هدف تسلط بر سرحدات شمالی ایران آغاز کرد. اقتدار نظامی نادرشاه مدت کوتاهی روس‌ها را وادار به عقب‌نشینی کرد، اما پس از او بارها روسیه با سوء استفاده از شرایط داخلی ایران سعی بر دست‌اندازی در منطقه قفقاز (در شمال غربی ایران) نمود. آقامحمدخان قاجار موفق شد روس‌ها را عقب براند و تفلیس را پس بگیرد.

دوره اول جنگ‌های ایران و روس (۱۱۸۲ تا ۱۱۹۱ شمسی)

<p>(۱) قتل آقامحمدخان و بروز هرج و مرج در نیروی نظامی ایران</p> <p>(۲) به سلطنت رسیدن فتحعلی‌شاه (برادرزاده آقامحمدخان) در زمان هجوم پی‌درپی روسیه به گرجستان</p>	<p>علل وقوع جنگ</p>
<p>(۱) ضعف و غفلت فتحعلی‌شاه و دربارش (۲) خیانت انگلستان به ایران</p> <p>(۳) ضعف دستگاه اداری ایران؛ زیرا بار اصلی این جنگ‌ها بر دوش چهار ایالت شمالی ایران بود.</p>	<p>علل شکست ایران</p>

دوره اول جنگ‌های ایران و روس (۱۱۸۲ تا ۱۱۹۱ شمسی)	
پایان جنگ	انعقاد عهدنامه گلستان و مفاد آن: (۱) ایران، حاکمیت روسیه را بر ولایت‌های اشغالی به رسمیت شناخت. (۲) داغستان، گرجستان، باکو، دربند، شیروان، قره‌باغ، شگی، گنجه، موقان و طالش به روسیه واگذار شد. (۳) حق کشتی‌رانی در دریای خزر، از ایران سلب شد. (۴) روسیه، نیابت سلطنت عباس‌میرزا را در ایران به رسمیت شناخت و رساندن او به سلطنت را تعهد کرد. * این معاهده در روستای گلستان از توابع قره‌باغ نوشته شد.
پیامد عهدنامه	نادیده گرفتن استقلال ایران و به رسمیت شناختن دخالت روسیه در امور داخلی ایران

هجوم سیاسی - نظامی استعمارگران اروپایی، زمینه‌ساز **بیداری اسلامی** در ایران شد. عالمان دین برای مبارزه با نفوذ بیگانگان و سلطه استعماری، از قواعد قرآنی و اسلامی (مانند قاعده نفی سبیل، جهاد و فتوا) بهره بردند. عالمانی مانند آیت‌الله شیخ جعفر نجفی کاشف‌الغطاء و آیت‌الله سید محمد مجاهد و ملا احمد نراقی علیه روس‌ها فتوای جهاد دادند.

دوره دوم جنگ‌های ایران و روس (۱۲۰۴ تا ۱۲۰۶ شمسی)	
علل وقوع جنگ	(۱) بدرفتاری روس‌ها با ساکنان ولایات واگذار شده به روسیه طبق معاهده گلستان و نارضایتی مردم این ایالات (۲) مبهم بودن معاهده گلستان در مورد تعیین خطوط مرزی بین ایران و روسیه و دست‌اندازی روس‌ها به خاک ایران، از جمله اراضی اطراف ایروان و آذربایجان
علت شکست ایران	خیانت دولت انگلستان و بی‌کفایتی دربار ایران
پایان جنگ	انعقاد عهدنامه ترکمانچای و مفاد آن: (۱) ایروان، نخجوان و بخشی از دشت مغان نیز از ایران جدا شد و به روسیه تعلق گرفت. (۲) ایران متعهد به پرداخت پنج میلیون تومان غرامت به روسیه شد. (۳) برقراری حق کاپیتولاسیون یا قضاوت کنسولی بر ایران تحمیل گردید؛ یعنی اگر اتباع روس مقیم ایران مرتکب جرم می‌شدند، دادگاه‌های ایران حق رسیدگی نداشتند.

در دوره دوم جنگ‌های ایران و روس، در اثر فتوای علمایی مانند **آیت‌الله سید محمد هاشم مجاهد**، مردم مسلمان مشتاقانه وارد جنگ با روس‌ها شدند و عباس‌میرزا موفق شد مناطق بسیاری را از دست دشمن آزاد کند اما در نهایت، ایران بار دیگر شکست خورد.

ب) ایران در دام رقابت و توسعه‌طلبی فرانسه و انگلستان

علاوه بر توسعه‌طلبی و منفعت‌خواهی روس‌ها، فرانسه و انگلیس نیز برای کسب منافع خود در ایران، با یکدیگر به رقابت پرداختند. **ناپلئون بناپارت** (امپراتور فرانسه)، که از **حمله مستقیم به انگلستان ناتوان بود**، قصد داشت انگلیس را از راه تصرف مستعمره‌های این کشور شکست دهد؛ **«الا این چه ربطی به ایران دارد؟! این ربط که ایران، راه دسترسی فرانسه به مهم‌ترین مستعمره انگلیس (یعنی هندوستان) بود! بنا بر این ناپلئون، قرارداد «فین‌کن‌اشتاین» را با ایران منعقد کرد که به موجب آن:**

تعهدات فرانسه	ایران را در جنگ با روسیه کمک کند.
تعهدات ایران	(۱) برای حمله به متصرفات انگلیس در هند، با قبایل هرات و قندهار متحد شود و به انگلستان، اعلان جنگ کند. (۲) در صورت تصمیم ناپلئون بر لشکرکشی به هندوستان، اجازه عبور لشکر او از ایران، به فرانسه داده شود.

پس از مدتی، فرانسه که به دنبال منافع خود بود، **عهدنامه «تیلسیت»** را با تزار روس بست و تعهداتش نسبت به ایران را انجام نداد. سرانجام ایران که از حمایت فرانسه ناامید شده بود، به انگلستان روی آورد که ایران را عاملی برای حفاظت از مستعمرات خود در هند می‌دانست. در نتیجه ایران و انگلستان، **عهدنامه «مجل»** را امضا کردند که به موجب آن:

تعهدات انگلستان	اگر نیروی نظامی دولت‌های اروپایی به ایران حمله کنند، انگلستان نیروی نظامی یا کمک مالی در اختیار ایران قرار دهد.
تعهدات ایران	به لشکر فرانسه برای حمله به هندوستان اجازه عبور از خاک خود را ندهد.

در سال ۱۱۹۰ ش، پس از پیروزی روس‌ها بر ایران در مرحله اول جنگ، انگلستان **معاهده «مفصل»** را با ایران منعقد کرد. مفاد این عهدنامه که **فتحعلی‌شاه** آن را امضا کرده بود و **استقلال ایران را بر باد می‌داد**، به شرح زیر بود:

<p>(۱) قبول حکمیت نماینده انگلیس در اختلافات مرزی ایران و روسیه (۲) خودداری از بستن قرارداد با روسیه یا هر دولت سومی که دشمن انگلیس باشد. (۳) عدم استخدام افراد نظامی برای آموزش سپاه ایران، از کشورهایی که با انگلستان روابط دوستانه ندارند.</p>	تعهدات ایران
<p>(۱) اگر دولت ثالثی به خاک ایران تعرض کند، حتی المقدور از کمک و مساعدت به ایران خودداری نکند. (۲) از کمک به سرکشان و شاهزادگانی که علیه تاج و تخت پادشاه قاجار قیام کنند، خودداری کند.</p>	تعهدات انگلستان

انگلستان نیز مانند فرانسه، در مقابل سازش با روسیه، به تعهدات خود در برابر ایران عمل نکرد؛ مستشاران خود را از ارتش ایران فراخواند؛ از کمک به ایران خودداری کرد و داوری سفیر خود را در پیمان صلح ایران و روسیه، بر ایران تحمیل نمود.

جنگ هرات

شهر هرات که تحت حاکمیت ایران بود، دروازه هندوستان (مستعمره انگلستان) محسوب می‌شد و **کامران میرزا (حکمران هرات)** با تحریک انگلیس، علیه حکومت مرکزی ایران شورش و به مناطق دیگر ایران دست‌اندازی می‌کرد. پس از پایان جنگ‌های ایران و روسیه، **فتحعلی‌شاه** برای جبران ناکامی‌های خود، **ولیعهدش (عباس میرزا)** را برای بازپس‌گیری هرات روانه نمود ولی قبل از انجام مأموریت، هر دو فوت کردند.

روس‌ها ایران را در حمله به هرات تشویق می‌کردند؛ زیرا:
 با انگلستان رقابت داشتند و به خطر افتادن مستعمرات انگلیس در هند را به مصلحت خود می‌دیدند.
 درگیری ایران در جنگ هرات را مایه فراموشی ایالات شمالی از دست‌رفته، توسط دولت ایران می‌دانستند.
 پس از مرگ فتحعلی‌شاه، **محمد میرزا (فرزند عباس میرزا)** به پادشاهی رسید.

اقدامات محمدشاه
 (۱) پس از سرکوب مدعیان سلطنت، صدراعظم شایسته خود (**میرزا ابوالقاسم قائم‌مقام فراهانی**) را به قتل رساند.
 (۲) وقتی کامران میرزا (حاکم هرات) بار دیگر دست به نافرمانی زد، هرات را محاصره نمود.
 (۳) به تحریک‌ها و دخالت‌های آشکار **سفیر انگلیس**، در خصوص موضوع هرات، اعتراض کرد.

پس از اعتراض محمدشاه، مک‌نیل با اعلام قطع روابط ایران و انگلیس، از ایران خارج شد و هشدار داد که در صورت خاتمه‌نیافتن محاصره هرات، جنگ بین انگلستان و ایران، آغاز خواهد شد.

سرانجام انگلیس، جزیره خارک را اشغال نمود و تهدید کرد که در صورت ادامه محاصره هرات، در خاک ایران پیشروی خواهد کرد.

محمدشاه دست از محاصره هرات برداشت؛ زیرا:
 توان رویارویی با انگلیسی‌ها را در خود نمی‌دید.
 از جانب روس‌ها نیز حمایت عملی دریافت نکرده بود.

معاهده دوم ارزنة الروم

پیشینه روابط دو کشور ایران و عثمانی:

دوره صفویان	آغاز اختلاف‌ها؛ که دولت‌های استعمارگر نیز به اختلاف بین دو کشور مسلمان ایران و عثمانی دامن می‌زدند.
دوره فتحعلی‌شاه قاجار	عباس میرزا به خاک عثمانی لشکر کشید اما با وجود پیشروی قابل توجه ایران، دو کشور سازش کردند.
دوره محمدشاه قاجار	اختلاف مرزی افزایش یافت و درگیری‌هایی پراکنده بین دو کشور ایران و عثمانی روی داد.
پایان اختلافات	مذاکره در شهر ارزنة الروم با حضور نمایندگان روسیه و انگلستان و انعقاد معاهده دوم ارزنة الروم

در معاهده دوم ارزنة الروم، نماینده ایران، میرزا تقی خان فراهانی امیرنظام (امیر کبیر) بود که بعدها صدراعظم ناصرالدین شاه شد. مفاد این معاهده از این قرار بود:

از ادعاهای خود درباره بعضی مناطق، از جمله سلیمانیه، دست برداشت.	تعهدات ایران
۱) حاکمیت ایران بر خرمشهر و ساحل چپ اروندرود و کشتی‌رانی در آن را به رسمیت شناخت. ۲) پذیرفت از آزار و اذیت زائران ایرانی عتبات جلوگیری کند و تسهیلات لازم را برای بازرگانان ایران فراهم آورد.	تعهدات عثمانی

نکته: عهدنامه اول ارزنة الروم در سال ۱۲۰۲ ش. بین نمایندگان ایران و عثمانی به امضا رسید؛ اما به دلیل عدم تعیین دقیق مرزهای دو کشور، مدتی بعد، مذاکرات برای امضای معاهده دوم ارزنة الروم از سر گرفته شد.

پرسش‌های نمونه

۱- مفاد عهدنامه گلستان را بنویسید.

به موجب این عهدنامه، ایران حاکمیت روسیه را بر ولایت‌هایی که تا آن زمان اشغال کرده بود، به رسمیت شناخت. به این ترتیب، ایالات داغستان و گرجستان و شهرهای باکو، دربند، شیروان، قره‌باغ، شگی، گنجه، موقان و قسمت بالای طالش به روسیه واگذار شد. به علاوه، حق کشتی‌رانی در دریای خزر از ایران سلب گردید. در برابر، روسیه نیابت سلطنت عباس‌میرزا را در ایران به رسمیت شناخت و رساندن او به سلطنت را تعهد کرد.

۲- چه عواملی موجب بروز دوره دوم جنگ‌های ایران و روسیه شد؟

بدرفتاری روس‌ها با ساکنان ولایت‌هایی که طبق معاهده گلستان به آن کشور واگذار شده بود، موجب نارضایتی این مردم شد و آنان شروع به دادخواهی کردند. از سوی دیگر، معاهده گلستان در مورد تعیین خط مرزی بین ایران و روسیه مبهم بود، همین مسئله نیز موجب دست‌درازی روس‌ها به خاک ایران، از جمله اراضی اطراف ایروان و آذربایجان شد.

۳- مفاد عهدنامه ترکمانچای چه بود؟

مطابق این معاهده، علاوه بر سرزمین‌هایی که در عهدنامه گلستان به روس‌ها واگذار شده بود، ایروان، نخجوان و بخشی از دشت مغان از ایران جدا شد و به روسیه تعلق گرفت. ایران متعهد به پرداخت پنج میلیون تومان غرامت به روسیه شد. همچنین برقراری حق کاپیتولاسیون یا قضاوت کنسولی بر ایران تحمیل گردید.

۴- براساس کاپیتولاسیون اتباع دولت روسیه در ایران از چه حقی برخوردار شدند؟

به موجب این حق، هرگاه اتباع روسی مقیم ایران مرتکب جرمی می‌شدند، دادگاه‌های ایران حق رسیدگی نداشتند، بلکه مراجع قضایی دولت روسیه می‌بایست به آن جرم رسیدگی می‌کردند.

۵- هر کدام از دو دولت فرانسه و ایران براساس معاهده فین‌کن‌اشتاین چه تعهداتی داشتند؟

فرانسه متعهد شد که به ایران در جنگ با روسیه کمک کند. در مقابل، ایران تعهد کرد برای حمله به متصرفات انگلستان در هند، با افغان‌ها و قبایل هرات و قندهار متحد شود و به انگلستان، اعلان جنگ کند. همچنین در صورتی که تصمیم ناپلئون بر لشکرکشی به هندوستان قرار گیرد، اجازه عبور لشکر او از ایران، به آن کشور داده شود.

۶- چرا روس‌ها ایران را به لشکرکشی به سوی هرات تشویق می‌کردند؟

زیرا از سویی با انگلستان رقابت داشتند و به خطر افتادن مستعمره‌های انگلیس در هند را به مصلحت خود می‌دانستند و از سوی دیگر، مشغول شدن ایران در جنگ هرات را مایه فراموشی ایالت‌های از دست‌رفته شمالی توسط دولت ایران می‌دانستند.

۷- مفاد عهدنامه دوم ارزنة الروم چه بود؟

ایران از ادعاهای خود درباره بعضی مناطق از جمله سلیمانیه دست برداشت. عثمانی، حاکمیت ایران بر خرمشهر و ساحل چپ اروندرود و نیز کشتی‌رانی در این رودخانه را به رسمیت شناخت. علاوه بر آن، دولت عثمانی متعهد شد که از آزار و اذیت زائران ایرانی عتبات عالیات جلوگیری کند و تسهیلات لازم را برای بازرگانان کشور ما در آن سرزمین فراهم آورد.

سؤال‌های امتحانی

(الف) درست یا نادرست بودن جملات زیر را مشخص کنید.

درست	نادرست
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

۱- ایل قاجار از ترکمانان بود که در زمان مغولان به ایران کوچ کرد.

۲- پس از مرحله دوم جنگ‌های ایران و روس، عهدنامه مفصل بسته شد.

۳- پس از آن که ناپلئون عهدنامه فین‌کن‌اشتاین را زیر پا گذاشت، ایران به انگلستان روی آورد.

۴- شهر هرات در زمان قاجار جزء مستعمرات فرانسه بود.

(ب) جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید.

۵- آقامحمدخان پس از مرگ کریم‌خان با غلبه بر، آخرین فرمانروای زند، حکومت را در کشور به دست گرفت.

۶- هجوم سیاسی - نظامی دولت‌های استعمارگر اروپایی زمینه‌ساز در ایران شد.

۷- در جریان جنگ‌های ایران و روس، از خود شجاعت و کاردانی زیادی نشان داد.

۸- در زمان قاجار، ناپلئون قرارداد را با ایران بست.

(پ) پاسخ صحیح را از قسمت مقابل بیابید.

ستون اول	ستون دوم
۹- آقامحمدخان این منطقه را که در آن زمان روستایی در حومه ری بود به پایتختی برگزید.	الف) آیت‌الله طباطبایی
۱۰- پس از مرحله اول جنگ‌های ایران و روس، این عهدنامه بسته شد.	ب) آیت‌الله سید محمدهاشم مجاهد
۱۱- فتوای این روحانی شجاع باعث حضور بیشتر مردم در مرحله دوم جنگ‌های ایران و روس شد.	پ) هرات
۱۲- مهم‌ترین مستعمره انگلستان بود.	ت) گلستان
	ث) تهران
	ج) هند

(ت) گزینه صحیح را انتخاب کنید.

۱۳- بنیان‌گذار سلسله قاجار کدام شهر را به پایتختی انتخاب کرد و این سلسله چند سال بر ایران فرمانروایی نمود؟

(۱) تهران - ۱۲۰ سال (۲) ری - ۱۳۰ سال (۳) اصفهان - ۱۲۰ سال (۴) تهران - ۱۳۰ سال

۱۴- به ترتیب بعد از مرحله اول و دوم جنگ‌های ایران و روس کدام عهدنامه‌ها بسته شد؟

(۱) گلستان - ترکمانچای (۲) گلستان - مفصل (۳) ترکمانچای - تیلست (۴) ترکمانچای - گلستان

۱۵- عهدنامه «مفصل» میان کدام دولت‌ها منعقد شد؟

(۱) ایران - روس (۲) روس - انگلیس (۳) ایران - انگلیس (۴) ایران - فرانسه

۱۶- بسته شدن کدام قرارداد به معنای لغو قرارداد فین‌کن‌اشتاین منعقد شد؟

(۱) مجمل (۲) مفصل (۳) گلستان (۴) تیلست

(ث) به سؤالات زیر پاسخ کوتاه بدهید.

۱۷- نقش ایل قاجار در زمان تشکیل سلسله صفویه چه بود؟

۱۸- چرا نادرشاه افشار میانه خوبی با قاجاریان نداشت؟

۱۹- تلاش قاجارها برای رسیدن به قدرت پس از مرگ نادرشاه چه نتیجه‌ای داشت؟

۲۰- در عهدنامه گلستان، روسیه، نیابت سلطنت عباس‌میرزا را در ایران به رسمیت شناخت و رساندن او به سلطنت را تعهد کرد، آیا این بند

امتیازی برای ایران به حساب می‌آمد؟

۲۱- چرا علی‌رغم درایت و کاردانی عباس‌میرزا، جنگ‌های ایران و روس به زیان مردم ایران خاتمه یافت؟

۲۲- کدام دولت‌ها در زمان قاجار در ایران رقابت استعماری داشتند؟

- ۲۳- چرا ناپلئون تصمیم گرفت مستعمره‌های انگلستان را تصرف کند؟
- ۲۴- کدام اقدام ناپلئون به معنای زیر پا گذاشتن محتوای قرارداد فین‌کن‌اشتاین بود؟
- ۲۵- پس از پیروزی روس‌ها در مرحله اول جنگ، انگلستان چه معاهده‌ای را با ایران منعقد کرد؟
- ۲۶- علت شروع جنگ هرات چه بود؟
- ۲۷- پس از مرگ فتحعلی‌شاه چه کسی به پادشاهی رسید و چه اقدام ناپسندی انجام داد؟
- ۲۸- انگلستان در زمان محمدشاه در جنگ هرات کدام منطقه را برای تهدید ایران تصرف کرد؟
- ۲۹- اختلافات ایران و عثمانی به چه زمانی برمی‌گردد و عباس‌میرزا چه اقدامی در این زمینه انجام داد؟
- ۳۰- نماینده ایران در عهدنامه ارزنة‌الروم که بود و این عهدنامه با حضور نمایندگان چه کشورهایی بسته شد؟
- (ج) به سؤالات زیر پاسخ کامل بدهید.
- ۳۱- در زمان به قدرت رسیدن قاجارها، ایران و روسیه بر سر چه مناطقی اختلاف داشتند؟
- ۳۲- نتیجه تلاش‌های آقامحمدخان برای بازپس‌گیری ایالت‌های شروان و گرجستان چه بود؟
- ۳۳- عالمان دین برای مبارزه با نفوذ بیگانگان و مخالفت با سلطه استعماری از کدام اصول و قواعد اسلام و قرآن بهره بردند و چه نتیجه‌ای داشت؟
- ۳۴- دلایل مشترک شکست ایران از روسیه در هر دو مرحله جنگ چه بود؟
- ۳۵- تعهدات ایران و فرانسه در قرارداد فین‌کن‌اشتاین چه بود؟
- ۳۶- تعهدات انگلستان در عهدنامه مجمل را بنویسید.
- ۳۷- ایران در عهدنامه مفصل چه تعهداتی را در قبال انگلستان پذیرفت؟
- ۳۸- انگلستان در عهدنامه مفصل چه تعهدات مبهمی نسبت به ایران نمود؟
- ۳۹- آیا انگلستان به تعهدات خود در قبال ایران عمل کرد؟
- ۴۰- پس از پایان جنگ‌های ایران و روسیه فتحعلی‌شاه برای جبران ناکامی‌های ایران چه اقدامی انجام داد؟
- ۴۱- چرا روس‌ها ایران را در حمله به هرات تشویق می‌کردند؟
- ۴۲- محمدشاه در جنگ هرات چه اقداماتی انجام داد و نتیجه این جنگ چه شد؟
- ۴۳- محتوای عهدنامه ارزنة‌الروم دوم را بنویسید.
- ۴۴- نتایج و عبرت‌های دو جنگ ایران و روس را بنویسید.

پس‌سؤال‌های امتحانی

۲۵- عهدنامه مفصل را منعقد کرد. این عهدنامه به امضای فتحعلی‌شاه

رسید و مفاد آن به گونه‌ای بود که استقلال ایران را بر باد می‌داد.

۲۶- انگلستان، کامران‌میرزا را علیه حکومت مرکزی ایران تحریک کرد. او علیه حکومت مرکزی ایران شورش و حتی گاهی به مناطق دیگر ایران دست‌اندازی می‌کرد.

۲۷- محمدمیرزا به پادشاهی رسید. محمدشاه پس از سرکوب مدعیان سلطنت، صدراعظم خوش‌نام و شایسته خود میرزا ابوالقاسم قائم‌مقام فراهانی را به قتل رساند.

۲۸- انگلیسی‌ها جزیره خارک را اشغال کردند و تهدید کردند که در صورت ادامه محاصره هرات، در خاک ایران پیشروی خواهند کرد.

۲۹- دو کشور ایران و عثمانی از دوره حکومت صفوی با یکدیگر اختلاف داشتند. در دوره فتحعلی‌شاه، عباس‌میرزا به خاک عثمانی لشکرکشی کرد، اما با وجود پیشروی قابل توجه، این لشکرکشی برای ایران نتیجه‌ای به دنبال نداشت و دو کشور، تن به سازش دادند.

۳۰- این معاهده بین نمایندگان ایران و عثمانی با حضور نمایندگان روسیه و انگلستان برای حل اختلاف‌ها منعقد شد. نماینده ایران در این مذاکرات میرزا تقی‌خان فراهانی امیرنظام بود که بعدها صدراعظم ناصرالدین‌شاه شد و به امیرکبیر مشهور گردید.

۳۱- قاجارها درست در زمانی به قدرت رسیدند که ایران درگیر رقابت‌های دولت‌های اروپایی شده بود. کاترین کبیر (امپراتریس روسیه) و جانشینان او می‌خواستند بر گرجستان که تحت حاکمیت مسیحیان بود و خان‌نشین‌های قفقاز که تحت کنترل مسلمانان بود، استیلای کامل خود را برقرار سازند. در حالی که این‌ها سرزمین‌هایی بودند که زمانی تحت حاکمیت صفویه قرار داشتند و آقامحمدخان مدعی آن‌ها بود.

۳۲- وی برای اعمال حاکمیت دوباره بر ایالت‌های شروان و گرجستان که در دوران زند به زیر سلطه روس‌ها رفته بودند، دست به تلاش‌هایی زد. یکی از موفقیت‌های وی، بازپس‌گیری شهر تفلیس از دست روس‌ها بود، اما بعداً در لشکرکشی به قفقاز توسط عده‌ای از همراهنانش به قتل رسید.

۳۳- از قاعده نفی سبیل، جهاد و فتوا بهره بردند. عالمانی چون آیت‌الله شیخ جعفر نجفی کاشف‌الغطاء و آیت‌الله سید محمد مجاهد، که مقیم عتبات عالیات بودند و ملا احمد نراقی و برخی از علمای ایران علیه روس‌ها فتوای جهاد دادند و بعضی از آن‌ها خود نیز در جبهه‌های جنگ شرکت کردند. این امر موجب شد که مردم ایران و حتی شهرهای نجف و کربلا، مشتاقانه در مناطق اشغالی به مقابله با روس‌ها بپردازند و جلوی پیشروی آن‌ها را بگیرند.

۳۴- در هر دو مرحله جنگ، خیانت دولت انگلستان و بی‌کفایتی دربار ایران سرنوشت جنگ را به نفع دولت روسیه تزاری رقم زد.

۱- درست

۲- نادرست / پس از خاتمه مرحله دوم جنگ‌های ایران و روس، قرارداد ننگین ترکمانچای بسته شد.

۳- درست

۴- نادرست / شهر هرات دروازه هندوستان شمرده می‌شد و در آن زمان جزء ایران بود.

۵- لطفعلی‌خان زند

۶- بیداری اسلامی

۷- عباس‌میرزا

۸- فین‌کن‌اشتاین

۹- «ت» تهران

۱۰- «ت» گلستان

۱۱- «ب» آیت‌الله سید محمدهاشم مجاهد

۱۲- «ج» هند

۱۳- گزینه «۴»

۱۴- گزینه «۱»

۱۵- گزینه «۳»

۱۶- گزینه «۴»

۱۷- به هنگام تشکیل سلسله صفویه توسط شاه‌اسماعیل، ایل قاجار در شمار ایل‌هایی بود که به یاری او پرداخت و بعدها در جرگه قزلباش‌ها درآمد.

۱۸- زیرا آنان مدافع حکومت قبلی یعنی حکومت صفوی بودند.

۱۹- قاجارها مانند دیگر ایلات کوشیدند قدرت را در ایران به دست بگیرند. اما رهبر قاجارها یعنی محمدحسن‌خان، جان خود را بر سر دستیابی به قدرت، از دست داد و فرزندش، آقامحمدخان به اسارت کریم‌خان زند درآمد و حکومت به خاندان زند منتقل شد.

۲۰- خیر، در واقع به منزله نادیده‌گرفتن استقلال کشور و به رسمیت‌شناختن دخالت روسیه در امور داخلی ایران بود.

۲۱- (۱) به سبب ضعف و غفلت فتحعلی‌شاه و دربارش (۲) خیانت انگلستان به ایران

۲۲- روسیه، فرانسه، انگلیس

۲۳- ناپلئون بناپارت، امپراتور فرانسه، که از حمله مستقیم به انگلستان ناتوان بود، قصد داشت با تصرف مستعمره‌های انگلیس، این کشور را شکست دهد.

۲۴- از آن‌جا که همه استعمارگران به دنبال منافع خود و نه دوستی دائمی با ایران بودند، پس از آن‌که ناپلئون عهدنامه تیلسیت را با تزار روس بست، تعهدهای خود نسبت به ایران را زیر پا گذاشت.

مستعمره‌های انگلستان در هند را به مصلحت خود می‌دانستند و از سوی دیگر، مشغول شدن ایران در جنگ هرات را مایه فراموشی ایالت‌های از دست‌رفته شمالی، توسط دولت ایران می‌دانستند.

۴۲- محمدشاه به تحریک‌ها و دخالت‌های آشکار سفیر انگلیس، اعتراض کرد. در پی اعتراض سفیر انگلیس با اعلام قطع روابط ایران و انگلیس از ایران خارج شد و هشدار داد که در صورت خاتمه نیافتن محاصره هرات، جنگ بین انگلستان و ایران آغاز خواهد شد. اما پس از تصرف خارک توسط انگلیس، محمدشاه که توان رویارویی با انگلیسی‌ها را در خود نمی‌دید و از جانب روس‌ها هم، حمایت عملی دریافت نکرده بود، دست از محاصره هرات برداشت.

۴۳- به موجب این قرارداد ایران از ادعاهای خود درباره بعضی مناطق از جمله سلیمانیه، دست برداشت. در مقابل دولت عثمانی، حاکمیت ایران بر خرمشهر و ساحل چپ اروندرود و نیز کشتیرانی در این رودخانه را به رسمیت شناخت. علاوه بر آن دولت عثمانی متعهد شد که از آزار و اذیت زائران ایرانی در عتبات عالیات جلوگیری کند و تسهیلات لازم را برای بازرگانان کشور ما در آن سرزمین فراهم آورد.

۴۴- نتایج و عبرت‌های دو جنگ ایران و روس را می‌توان چنین برشمرد: (۱) بی‌اعتمادی کامل به اروپائیان و این‌که آن‌ها به هیچ‌وجه به قول خود پایبند نیستند و فقط به منافع خود می‌اندیشند.

(۲) در مبارزه با یک قدرت خارجی نباید به قدرت دیگر اتکای جدی کرد. (۳) با شکست اقتصادی، سیاسی و نظامی ایران که نتیجه روحیه خودباختگی در حاکمان بود، بستر برای ورود مبلغین غربی و نفوذ فرهنگی در ایران ایجاد شد.

(۴) مذاکراتی که طی این دو جنگ انجام شد، برای سرگرم کردن ایرانیان و تأمین منافع دولت‌های استعمارگر بود. علمای بزرگ در سخت‌ترین شرایط اعلام بسیج عمومی کردند و این نیرو بزرگ‌ترین محرک ملی در برابر بیگانگان بود.

۳۵- دسترسی به هند از راه ایران امکان‌پذیر بود. به این منظور، ناپلئون قرارداد فین‌کناشتاین را با ایران بست. براساس این معاهده، فرانسه متعهد شد که به ایران در جنگ با روسیه کمک کند. در مقابل نیز ایران برای حمله به متصرفات انگلستان در هند با افغان‌ها و قبایل هرات و قندهار متحد شود و به انگلستان، اعلان جنگ کند، هم‌چنین در صورتی که تصمیم ناپلئون بر لشکرکشی به هندوستان قرار گیرد، اجازه عبور لشکر او از ایران، به آن کشور داده شود.

۳۶- دولت ایران با امضای توافق‌نامه‌ای با انگلستان کوشید که حمایت این کشور را جلب کند. به موجب این توافق‌نامه که به عهدنامه مجمل مشهور است. انگلستان تعهد کرد که هرگاه نیروی نظامی دولت‌های اروپایی به ایران حمله کنند، نیروی نظامی در اختیار ایران قرار دهد و یا در عوض آن به دولت ایران کمک مالی کند.

۳۷- (۱) قبول حکمیت نماینده انگلیس در اختلاف‌های مرزی خود با روسیه، (۲) خودداری از بستن قرارداد با روسیه یا هر دولت سومی که دشمن انگلیس باشد. (۳) استخدام نکردن افسر و افراد نظامی برای آموزش سپاه ایران، از کشورهایی که با انگلستان روابط دوستانه ندارند.

۳۸- (۱) اگر دولت ثالثی به خاک ایران تعرض کند، انگلستان حتی‌المقدور از کمک و مساعدت به ایران خودداری نکند. (۲) انگلستان از کمک به سرکشان و شاهزادگانی که علیه تاج و تخت پادشاه قاجار قیام می‌کنند، خودداری کند.

۳۹- انگلستان نیز مانند فرانسه، در مقابل سازشی که با روسیه انجام داد، به تعهدات خود عمل نکرد. این کشور نه تنها روابطی دوستانه با ایران برقرار نکرد، بلکه به منظور جلب دوستی دولت استعماری خود را در پیمان صلح ایران و روسیه به ضرر ایران، بر کشور ما تحمیل کرد.

۴۰- فتحعلی‌شاه برای جبران ناکامی‌های خود متوجه شرق ایران و بازپس‌گیری هرات شد. فتحعلی‌شاه، ولیعهد خود، عباس‌میرزا را به سوی هرات روانه کرد. ولی او قبل از انجام مأموریت فوت کرد و فتحعلی‌شاه نیز پس از زمان کوتاهی درگذشت.

۴۱- زیرا از سویی با انگلستان رقابت داشتند و به خطر افتادن

